

Banská Štiavnica – historické jadro a technické pamiatky

Dôvod zapísania: Banská Štiavnica a jej okolie sú príkladom dôležitého stredovekého banického mesta a tiež príkladom banického centra, ktoré po ukončení dolovania a presťahovaní Banskej akadémie do Maďarska prišlo o zmysel svojej existencie. Stalo sa zraniteľným a stratilo svoju atmosféru a mestskú štruktúru.

Rok zapísania: 1993

Poloha: N 48°27'29" E18°53'07", stredné Slovensko

Najbližšie väčšie mesto: Zvolen (32 km severovýchodne od Banskej Štiavnice)

Doprava: Autom: Priamo do mesta vedie odbočka z cesty R1, ktorá ide z Nitry do Zvolena. Ak idete od Zvolena, odbočka je od neho asi 12 km, ak idete od Žiaru nad Hronom, odbočka je asi 15 km od mesta. Z odbočky na cestu R1 je to do Banskej Štiavnice ešte asi 20 km a cesta vedie údolím po ceste I. triedy č. 51.

Vlakom: Z Bratislavy do Banskej Štiavnice je to asi 240 km. Vo vlaku strávite asi 4 hodiny a počítajte približne s dvomi prestupmi. Z Košíc je to podobné (260 km) a o nejakú tú polhodinu dlhšie.

Autobusom: Cesta z Bratislavy, s jedným prestupom, trvá asi 3,5 – 4 hodiny, z Košíc až 5 hodín. Lepšie spojenie je zo Zvolena, vzdialenosť cca 30 km, trvanie jazdy cca 45 minút.

Otvárací čas: V sezóne sú pamiatky väčšinou otvorené denne od 9. do 17. hod., mimo sezóny je v pondelok zatvorené.

Vstupné: Vstupy do jednotlivých objektov sa pohybujú približne do 5 €.

Web: www.banskastiavnica.sk, www.banskastiavnica.travel, www.muzeumbansko.sk, www.bajkomktajchom.sk

Nový zámok v Banskej Štiavnici

Podobne ako veľa iných stredovekých banických miest sa aj Banská Štiavnica rozprestiera na svahoch hôr, konkrétne Štiavnických vrchov. Pri pohľade na satelitnú mapu zistíte, že mesto leží uprostred kotliny obklopené horami, na mieste kaldery (kráteru sopky) vytvorenej z prepadnutého vulkánu pred miliónmi rokov. Láva, ktorá sa tu z vnútra zeme dostala na povrch, vyplavila aj striebro a zlato. Už v dobe bronzovej a železnej tu ľudia kutali a dobývali rudu a táto tradícia sa udržala až do stredoveku. Dokument z roku 1156 hovorí o tomto regióne ako o „krajine dolu“ (lat. *terra banensium*). V polovici 13. storočia sa tu usadili baníci z Tirolska a mesto získalo právo dolovať rudu. Z tohto obdobia (konkrétne z roku 1275) pochádza aj prvý

mestský znak. Mesto – ležiace na svahoch kopcov nazývaných Glanzenberg a Paradajz – sa stalo prvým baníckym mestom na Slovensku.

Starý zámok a Kostol Nanebovzatia Panny Márie

Už od svojich počiatkov bola Banská Štiavnica bohatým mestom. Svedčí o tom existencia dvoch kostolov z prvej polovice 13. storočia. Ten prvý stál na vyvýšenine pod kopcom Paradajz a v ďalších storočiach

bol prebudovaný na mestský hrad, ktorého úlohou bola obrana mesta pred tureckými nájazdmi. Dnes sa niekdajší hrad a pevnosť nazýva **Starý zámok** a vypína sa nad centrom mesta. Na mieste druhého kostola, románskej baziliky sv. Mikuláša, dnes stojí **Kostol Nanebovzatia Panny Márie** (miestni mu hovoria Nemecký), ktorý sa nachádza dole v meste. Okolo cesty vedúcej medzi týmito kostolmi boli postavené najprv osamotené domy, ale tie sa v priebehu rokov spojili a vznikla tak radová zástavba, ako ju poznáme dnes. Pôdorys dnešného centra je v podstate identický so stredovekou Banskou Štiavnicou.

Pohľad na Starý zámok. Vpravo od neho si môžete všimnúť Súsošie svätej Trojice a gotický kostol sv. Kataríny.

Pohľad na vnútornú časť Starého zámku. Foto: Jozef Petro

Námestie svätej Trojice

Vzhľadom na svoju polohu na svahoch niekoľkých kopcov je Banská Štiavnica mestom krivolakých, úzkych uličiek a malých námestí. Ako centrum mesta možno označiť **Námestie svätej Trojice**, pripomínajúce skôr ulicu, a jeho bezprostredné okolie. Námestie lemujú výstavné dvojposchodové budovy, ktoré patrili bohatým mešťanom a obchodníkom. O bohatstve ich majiteľov svedčia početné fresky a dekoratívna výzdoba okien a fasád. Všetkých návštevníkov okamžite upúta **Súsošie svätej Trojice** z polovice 18. storočia – zdobí stred pretiahnutého námestia, postaveného na pamiatku obetiam moru. Námestiu dominuje **budova Horného súdu**, pre ktorú miestni stále používajú nemecké označenie Berggericht (najvyššia banícka súdna inštitúcia, sídliaca

tu od konca 18. storočia). Od roku 1860 bolo v budove sídlo, posluchárne a expozície mineralogických zbierok Baníckej akadémie. Aj dnes sa v Berggerichte, ktorý v dnešnej podobe vznikol v 16. storočí spojením dvoch meštianskych samostatne stojacich domov, nachádza mineralogická zbierka. Ak máte záujem zoznámiť sa so štôľňami, kde sa ťažilo striebro a zlato, naskytá sa vám práve tu prvá príležitosť. Vo dvore Berggerichtu sa nachádza vchod do jednej z troch štôľní, ktoré sú v meste a v bezprostrednom okolí prístupné návštevníkom. **Štôľňa Michal** je krátka (jej dĺžka je iba 75 metrov) a je vhodná na prvé zoznámenie sa so životom stredovekých baníkov. Neďaleko odtiaľto, na Kammerhofskej ulici pri penzióne

Na Námestí svätej Trojice vás okamžite upúta krásne Súsošie svätej Trojice.

Kúsok od Námestia svätej Trojice nájdete Súsošie Panny Márie Immaculaty. Na fotografii je detail súsošia. Foto: Jozef Petro

Kachelman nájdete **štôľňu Glanzenberg** – v hĺbke asi 40-tich metrov vás prevedie po trase dlhej 450 metrov priamo pod ulicami mesta. Prvá písomná zmienka o štôľni, ktorú v minulosti navštevovali významné osobnosti, je z roku 1560. V roku 1751 tu pod zemou „fáral“ František Lotrinský, manžel cisárovnej Márie Terézie. Túto udalosť a návštevy ďalších osobností z viedenského dvora pripomínajú pamätné tabule. Ako posledný z rakúskych

pomazaných hláv navštívil štôľňu v roku 1852 samotný cisár František Josef I.

Dolnú časť Námestia svätej Trojice uzatvára **gotický Kostol sv. Kataríny** z konca 15. storočia. Miestni mu hovoria Slovenský, pretože od roku 1658 sa v ňom káže v slovenskom jazyku. Hneď vedľa neho stojí budova **radnice**: Pôvodne gotický dom, v ktorom od začiatku zasadali radní mesta, bol v priebehu storočia niekoľkokrát prestavovaný; jeho súčasná podoba je z 18. storočia.

Z tohto obdobia pochádza aj súsošie stojace hneď vedľa radnice. Asi 200 metrov od Kostola sv. Kataríny na Kammerhofskej ulici č. 2 sa nachádza **Kammerhof** (v preklade z nemčiny Komorský dvor), v minulosti jedna z najdôležitejších budov mesta. Ide vlastne o komplex niekoľkých čiastočne gotických budov, ktoré boli v 16. storočí spojené do jedného celku; slúžili ako miesto, odkiaľ

sa riadila práca v doloch. Dnes v budove sídli múzeum s expozíciou o dejinách baníckeho priemyslu na Slovensku.

Najväčší rozkvet dosiahla Banská Štiavnica v 15. – 16. storočí, kedy vznikol rad renesančných budov a dobývanie zlata a striebra zažilo svoju zlatú éru. Miestni baníci vtedy nemohli tušiť, že v roku 1521 Hernando Cortés dobyl ríšu Aztékov a následne

Gotický Kostol sv. Kataríny

si prisvojil ich krajinu s početnými zásobami striebra. V nasledujúcich desaťročiach zaviedli Španieli v Mexiku a Peru priemyselné dobývanie striebra a zaistili jeho vývoz do Európy, čo spôsobilo pád cien striebra. Kutanie strieborných rúd sa tak nielen tu, ale napríklad aj v Kutnej Hore stalo nerentabilným. Iskru nádeje prinieslo prvé použitie strelného prachu v baníckom priemysle na svete, ku ktorému došlo práve v Banskej Štiavnici v roku 1627. To umožnilo rýchle vydolovanie povrchových zásob rudy. Práca sa potom preniesla do dolov, čo so sebou ale prinášalo problémy s podzemnou vodou, ktorá zaplavovala šachty. Rovnako museli byť vymýšľané nové postupy a technológie dolovania, a Banská Štiavnica sa tak v 18. storočí stala centrom vzdelávania baníckych špecialistov pre celú rakúsku monarchiu. Za týmto účelom tu bola v rokoch 1762 – 1764 založená Banícka akadémia.

Ak sa vydáte od Súsošia sv. Trojice do kopca, za niekoľko minút sa dostanete k nám už známemu **Starému zámku**.

Turci na Slovensku

Stredná Európa – teda Uhorsko, Rakúsko, Čechy a Morava – zažívala začiatkom 16. storočia ťažké obdobie, ktoré sa nieslo v znamení expanzie Osmanov. Po tom, čo osmanskí sultáni obsadili Balkán, si začali robiť záľusk na ďalšie územie smerom na západ a za svoj cieľ si vybrali Viedeň. V roku 1526 sa pri maďarskom meste Moháč stretli vojská osmanského sultána Sülejmana I. a vojská Vladislava II. Jagelovského, kráľa českého, uhorského a chorvátskeho. Bitka, ktorú Vladislav II. Jagelovský prehral a pri ktorej na úteku zomrel, otvorila osmanským Turkom cestu do Uhorska. Obsadili Budapešť a Dolné Uhorsko, teda dnešné Maďarsko. Z uhorských nížin potom podnikali výpady

Ten vznikol prestavbou pôvodnej románskej baziliky, ktorá tu stála v prvej polovici 13. storočia. Na prelome 15. a 16. storočia bola bazilika prestavaná na gotický kostol; ten potom v prvej polovici 16. storočia prešiel prestavbou na protitureckú pevnosť. Bolo to obdobie, kedy po vyhranej bitke pri Moháči v roku 1526 obsadili Turci Budapešť a celé Dolné Uhorsko, odkiaľ vyrážali na lúpežné výpravy na územie Horného Uhorska (dnešného Slovenska).

Nový zámok

Ďalšou významnou a z diaľky viditeľnou pamiatkou v meste je **Nový zámok**, stojaci na jednom z kopcov, ktorý je pekne vidieť z vyhladky pri Starom zámku. Ide o renesančnú pevnosť postavenú začiatkom druhej polovice 16. storočia, ktorá slúžila na ochranu obyvateľov mesta pred Turkami.

Nad Banskou Štiavnicou sa týči Nový zámok. Foto: Jozef Petro

na územie dnešného Slovenska. Tieto nájazdy zanechali v pamäti národa hlbokú stopu, o čom svedčí aj skutočnosť, že aj keď sa všetko odohralo pred takmer 500 rokmi, legendy o tureckom nebezpečenstve sú stále živé. Teda aspoň v knihách, rozprávkach a ich filmovom spracovaní.

Z víťazstva tureckého vojska pri Moháči sa netešili iba Turci, ale zo „svojej“ porážky sa mohli radosť tiež Habsburgovci. Smrťou Vladislava II. Jagelovského sa totiž uvoľnil český a uhorský trón a Ferdinand I. Habsburský sa stal následne uhorským aj českým kráľom. Tým sa Habsburgovci dostali medzi elitu európskych panovníkov a určovali osud Európy až do roku 1918.

Pohľad na Kalváriu, ktorá sa týči nad mestom.

Bola súčasťou rozsiahleho signalizačného systému rozmiestneného po kopcoch stredného Slovenska, ktorého základom boli tzv. hlásky (vartovky), teda kamenné alebo drevené veže, ktoré pomocou dymových signálov upozorňovali najbližšiu hlásku o blížiacom sa nebezpečenstve. A pretože sa hlásky nezachovali (výnimkou je kamenná hláska nazývaná Vartovka, ktorá sa nachádza vo 20 km vzdialenej Krupine), je banskoštiavnický Nový zámok jedným z mála svedkov tohto bezpečnostného protitureckého systému zo 17. storočia.

Klopačka

Z ďalších pamiatok neďaleko Nového zámku odkazujúcich na banícku tradíciu mesta stojí za zmienku tzv. **Klopačka** – baroková budova s vežou, postavená koncom

17. storočia. Vo vnútri sa nachádzalo zariadenie, ktoré klopaním na drevo zvolávalo baníkov do práce.

Kalvária

Panorámu Banskej Štiavnice vizuálne dotvára **Kalvária**, nachádzajúca sa na okraji mesta. Ide o barokový súbor stavieb z polovice 18. storočia: kostol, kaplnka, schody a v prírode stojace plastiky. Kalvária je postavená na strmom kopci nazývanom Scharfenberg. Stavanie kalvárií (slovenské označenie Golgoty, teda vrchu, na ktorom bol ukrižovaný Ježiš Kristus) alebo krížových ciest ako voľných napodobení poslednej cesty Ježiša pred svojím ukrižovaním, bolo začiatkom 15. storočia veľmi obľúbenou činnosťou bohatých jedincov, farností alebo aj miest, čo bol tiež prípad Banskej Štiavnice.

Pamiatky v okolí mesta

V bezprostrednom okolí mesta sa nachádza rad pamiatok, ktoré odkazujú na slávnú banícku tradíciu. Ide predovšetkým o štôlne, šachty, ťažné veže, haldy, hlušiny, budovy a tajchy.

Štôlne

Okrem dvoch štôlní prístupných verejnosti, ktoré sú v samotnom meste, sa ďalšia prístupná štôlna nachádza asi 1 km od Banskej Štiavnice pri ceste do Levíc. Nazýva sa **Bartolomej** a je súčasťou **Baníckeho múzea v prírode**, zloženého z dvoch častí: prvá, pozemná časť s expozíciou, je venovaná dejinám dobývania zlata, striebra a ďalších rúd

na Slovensku. Sú tu zhromaždené budovy a rôzne zariadenia, ktoré sa v minulosti v baniach používali. Druhú časť múzea tvoria podzemné expozície, teda štôlna Bartolomej. Počas 90-minútovej prehliadky sa zoznámite s tým, ako sa v 17. – 19. storočí ťažila ruda. Prezriete si tiež jediné zachované zariadenie na Slovensku, ktorým sa v minulosti s pomocou koní čerpala z baní voda.

Asi 5 km od štôlne Bartolomej sa nachádza obec **Štiavnické Bane**, kedysi centrum baníckeho priemyslu, ktoré tiež patrí medzi pamiatky zapísané v zozname UNESCO. Bývali tu bane, stáli tu správne budovy a väčšina obyvateľov pracovala v baníckom priemysle. Dnešná obec vznikla spojením dvoch samostatných osád, a až

Dolný kostol, ktorý je súčasťou barokových stavieb Kalvárie.

